

УДК: 2-472:2-523.6]:930.1(47+57)"1920/1991"
DOI: <https://doi.org/10.33989/2524-2474.2019.73.180992>

ВІТАЛІЙ МІРОШНИЧЕНКО

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1523-9650>

(м. Полтава)

Place of work: *Poltava Institute of Business of PNVNZ "MNTU"*

Country: *Ukraine*

Email: rpl.miro@gmail.com

ОЛЕНА КОЛЕСНИК

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9140-9829>

(м. Полтава)

Place of work: *Poltava Institute of Business of PNVNZ "MNTU"*

Country: *Ukraine*

Email: kolesnik_o_v@ukr.net

**ПЕРЕОЦІНКА ПОГЛЯДІВ НА СИСТЕМУ МОНАСТІРСЬКОГО ВИХОВАННЯ
IV-VI СТОЛІТЬ У РАДЯНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ (20-ТІ РР. ХХ СТ. – 1991 Р.)**

У статті розкривається переоцінка поглядів на систему монастирського виховання IV-VI століть у радянській історіографії (20-ті рр. ХХ ст. – 1991 р.) Відмічено, що у цей час проблема християнського виховання хоча й не була особливо актуальною, проте повністю заперечувати відсутність досліджень у цьому напрямі також не слід. У ході роботи було виокремлено два підетапи в підході до вивчення питання педагогічної спадщини фундаторів перших монастирів: формаційно-атеїстичний (20-50-ті рр. ХХ ст.) (Є. Мединський, А. Пінкевич, О. Фортунатов) і науково-поступальний (сер. ХХ ст. – 1991 р.) (прот. А. Мень, С. Аверінцев, В. Уколова). У контексті дослідження з'ясовано, що упродовж радянського етапу у вітчизняній гуманітарній думці виокремилися ще два аспекти дослідження: "емігрантська школа" з числа дореволюційних науковців, які були вимушені залишити державу після приходу до влади більшовиків (Л. Карсавін, М. Поснов, І. Концевич, Г. Федотов, Г. Флоровський), та західноукраїнська релігійно-педагогічна школа (от. Микола Вергун, митрополит А. Шептицький).

Ключові слова: *монастирське виховання; радянська історіографія; виховна парадигма; чернецтво; монастирська традиція.*

Актуальність. Дослідження системи монастирського виховання дає можливість застосовувати накопичений досвід у сучасних історичних умовах. Саме тому виникає необхідність поглибленого вивчення її форм і напрямів. Це сприятиме розкриттю моральних основ християнства, дозволить належно оцінити соціальну роль Церкви та духовенства в житті суспільства, зокрема освітньому просторі. Попри значну кількість наукових праць з окресленого питання, актуальність пропонованого дослідження зумовлена тим, що у вітчизняній історіографії проблема вивчення системи монастирського виховання залишається недостатньо дослідженою, що зумовлює необхідність подальших дослідницьких зусиль у цьому напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх років з'явився ряд фундаментальних праць, у яких розкрито та проаналізовано важливі аспекти християнсько-монастирської педагогіки. Зокрема, І. Григор'єва, О. Кальниченко, М. Салоніков дослідили інтелектуальну складову європейської монастирської культури; В. Карагодін порушив питання морального виховання у середньовічних обителів; В. Уколова розкрила зміст античної спадщини у культурі ранньосередньовічних монастирів; І. Цебрій обґрунтувала місце та роль ранньохристиянських наставників у духовно-моральній парадигмі освіти Середньовіччя. Освітньо-виховним ідеям окремих подвижників християнського чернецтва присвячені роботи О. Ананьєвої, Г. Бондаренка, Б. Бондарюка, Х. Вахабова, Е. Мілкової, В. Певницького, В. Петрова, О. Фокіна, О. Хосроєва, П. Шкаренкова та ін.

До важливих аспектів досвіду монастирського виховання ранньохристиянської доби зверталися вчені: Л. Кулікова, доводячи спадкоємність греко-римської інтелектуальної спадщини представниками перших європейських обителів; Т. Твердохліб і В. Фазан, аналізуючи погляди викладацького складу вищих духовних навчальних закладів України на проблеми виникнення та становлення християнського чернецтва.

Проблемою чернечого виховання й освіти різною мірою займалися в своїй творчості такі відомі вчені та педагоги, як А. Бойко, Л. Ваховський, А. Вихрущ, І. Возний, А. Войтенко, П. Казанський, Г. Корнетов, М. Левківський, Ж. Маценко, Г. Піков, Т. Рогова, О. Сідоров, О. Сухомлинська, Т. Тхоржевська, Е. Погожев, О. Поцулко, С. Черепанова, Г. Шиманський та ін.

Проте, незважаючи на широку науково-дослідну базу з проблеми монастирського виховання ранньохристиянської доби, на сьогодні залишається низка нерозв'язаних питань, зокрема: не склалися цілісного уявлення про процес монастирського виховання чернецтва IV-VI століть, не виявлено освітньо-виховного впливу спадщини подвижників чернецтва на розвиток вітчизняної педагогіки.

Метою пропонованого дослідження є комплексний аналіз поглядів на систему монастирського виховання IV-VI століть у радянській історіографії (20-ті рр. XX ст. – 1991 р.).

Виклад основного матеріалу. У період становлення та ствердження радянської влади інтерес до дослідження проблеми європейського монастирського виховання ранньохристиянської доби значно знижується. Така зміна виховних парадигм була визначена самою суттю більшовицької (комуністичної) ідеології, що повністю відкидала існування релігійних інститутів у країні. Атеїстична політика держави відповідно мала великий вплив і на розвиток християнсько-педагогічних досліджень.

Попередній аналіз спадщини дослідників монастирського виховання ранньосередньовічної доби засвідчив, що науковий інтерес до означеної проблеми в радянському суспільстві мав певну періодичність. Загалом нами виокремлено два етапи:

I етап – поч. 1920-х рр. – сер. XX ст. – формаційно-атеїстичний. Для цього періоду був характерним спад у дослідженнях на християнську тематику, бо сама сутність релігійного вчення суперечила провідній ідеології. Тиск на церкву та її інститути, а також на все, що мало християнський нахил, був тотальний. Так, у 1918 р. була закрита Санкт-Петербурзька духовна академія, а через рік – Київська та Московська духовні академії. Декрет Й. Сталіна про “безбожну п'ятирічку” (1932 р.) взагалі передбачав ліквідацію всіх релігійних установ та нівелював саме поняття “Бога”. Сприятливіші умови для досліджень із християнської педагогіки склалися на західноукраїнських землях. Це засвідчувало заснування в 1929 році Греко-католицької богословської академії у Львові та лояльна політика місцевої влади в 1918-1939 рр.;

II етап – сер. XX ст. – 1991 р. – науково-поступальний. Поступова лібералізація суспільно-політичного життя якісно відобразилася на ставленні держави до Церкви, сприяла відродженню інтересу до досліджень на християнську тематику. У цей період хоча й починають відкриватися та діяти навчально-релігійні заклади, де проводилася активна науково-пошукова робота (1944 р. відкритий Православний богословський інститут, який через два роки було реорганізовано в Московську духовну академію; 1946 р. заснована Ленінградська духовна академія; у 1947 році була офіційно відкрита лише духовна семінарія), проте головними центрами вивчення християнсько-педагогічної спадщини стають університети. Вектор досліджень змістився в наукову площину.

20-30-ті роки XX століття не були часом “глибокого сну” досліджень з історії християнства в радянській державі. Звичайно, що в цей період не було створено фундаментальних праць з означеної проблеми, проте радянські педагоги у своїх розвідках частково досліджували це питання.

Характерною особливістю цього етапу було те, що ідеї монастирського виховання аналізувалися виключно в контексті розвитку економічних інститутів, а єдиним напрямом дослідження був марксистсько-педагогічний (підкреслювався глибокий зв'язок системи монастирської педагогіки із соціально-економічними умовами життя ранньосередньовічного суспільства).

Одним із дослідників цього напрямку був академік, доктор педагогічних наук Є. Мединський (1885-1957 рр.), який у праці “Історія педагогіки у зв'язку з економічним розвитком суспільства” (1925 р.) побіжно розглядав питання чернечої педагогіки ранньохристиянської доби. Є. Мединський відмічав позитивну роль чернецтва у справі освіти та виховання. Зокрема, дослідник наголошував на тому, що монастирська традиція Середньовіччя зберегла античні надбання від забуття (Мединский, 1925, с. 155).

Формаційного підходу до розгляду питання монастирського виховання IV-VI ст. дотримувався й А. Пінкевич (1884-1937 рр.). Праця дослідника “Короткий нарис із історії педагогіки” (1927 р.) хоча й позбавлена аналізу педагогічної спадщини ранньохристиянських подвижників, проте в ній, на від-

міну від розвідки Є. Мединського, було глибше проаналізовано зміст освітньо-виховної системи ранньохристиянської доби. Автор відзначив, що в її основі лежали не лише релігійно-моральні цінності, але й знання, запозичені з античного світу, – дисципліни трівіуму та квадрівіуму (Пинкевич, 1927, с. 54).

Теоретико-практична програма монастирського виховання IV-VI століть була представлена у творчій спадщині О. Фортунатова (1884-1949 рр.) (Фортунатов, 1990). Поле науково-дослідної діяльності О. Фортунатова була європейська монастирська традиція. У своїх розвідках він намагався розкрити принципи чернечої педагогіки, що були закладені Мартіном Турським; аналізував витоки освіченості ірландських ченців.

На західноукраїнських землях, зокрема на Галичині, тема монастирського виховання в цей період хоча й не була пріоритетною, проте греко-католицькі ієрархи у своїх творах час від часу зверталися до ідей християнських подвижників чернецтва IV-VI століть. Зокрема, от. М. Вергун у своїй праці “Овомодні пророки або біблійні дослідники” (1934 р.) відзначав позитивний вплив християнських ідей виховання Августина Блаженного, Амвросія Медиоланського, Іоана Златоуста та Василя Великого (Вергун, 1934, с. 20, 44, 85).

Досвід монастирської педагогіки середини I тисячоліття був предметом дослідження митрополита А. Шептицького (1865-1944 рр.). Уніатський церковник значну увагу приділяв постаті Василя Великого. Він неодноразово наголошував на виховних ідеях святого. Крім того, ним було зроблено переклад українською мовою моральних настанов “фундатора грецького чернецтва” (Шептицький, 1954).

Після ствердження більшовицької влади на теренах колишньої Російської імперії значна частина науковців залишила межі Радянського Союзу та продовжила свою дослідницьку діяльність за кордоном. У період 20-30-х років XX століття сформувалася емігрантська плеяда дослідників, які переймалися питанням монастирського виховання IV-VI століть. До їхнього числа ми віднесли Л. Карсавіна, М. Поснова, І. Концевича, Г. Федотова, Г. Флоровського та ін.

Авторитетним дослідником “емігрантської школи” був Л. Карсавін (1882-1952 рр.), якого в листопаді 1922 року (а з ним ще 45 діячів науки і культури) було вислано радянським урядом до Німеччини.

На Заході Л. Карсавін також займався вивченням питань ранньохристиянської та середньовічної доби, хоча вектор його наукової роботи дещо змінився. Якщо в дореволюційний час предметом його роботи були загальні тенденції історичного розвитку монастирських інститутів, то в еміграції він намагався досліджувати персональний творчий доробок служителів християнської віри. Результатом цієї праці стала розвідка “Святі Отці й Учителі Церкви (розкриття Православ'я в їхніх працях)” (1925 рік) (Карсавин, 1994).

Історико-педагогічний аспект проблеми чернечого виховання був порушений у творчому доробку професора кафедри древньої історії церкви Київської академії М. Поснова (1873-1931 рр.), який відразу після Жовтневого перевороту 1917 року емігрував до Болгарії. Власний погляд на проблему монастирської педагогіки дослідник виклав у праці “Історія Християнської Церкви (до розділу Церков – 1054 р.)” (м. Софія, 1937 р.). М. Поснов у контексті детальної характеристики розвитку інституту чернецтва порушив питання сутності його ідейноформуючого елементу – аскези. Автор уважав, що філософське розуміння відлюдництва існувало й у попередні епохи, проте “чернечий аскетизм” християнства мав якісну відмінність, яка за словами дослідника, полягала в його усвідомленому сприйнятті й “говорити про нього [християнський аскетизм] можна лише з IV століття” (Поснов, 1991, с. 515).

Дещо по-іншому дослідник аналізував процес зародження монастирської організації на Заході, а також традиції чернечої системи виховання. Її виникнення М. Поснов датував 70-ми роками IV століття та співвідносив із іменем Мартіна Турського (започаткував традицію європейського монастирського виховання), Іоана Касіяна (слугував “сполучною ланкою” між педагогічними надбаннями чернецтва Сходу та Заходу), Бенедикта Нурсійського (переглянув засади монастирського виховання, пом'якшив суворість дисципліни, означив пріоритет на духовну працю).

У своїй роботі автор високо оцінював роль чернечих інститутів у справі виховання як підростаючого покоління, так і дорослих. Автор вважав, що вже в IV столітті при європейських монастирях існували початкові школи, де проводилося навчання дітей “у дусі та спрямованості західного життя” (Поснов, 1991, с. 524).

Порушена М. Посновим проблема досвіду європейського чернечого виховання також розглядалася професором Свято-Сергіївського православного богословського інституту в Парижі Г. Федотовим (1886-1951 рр.) у праці “Святий Мартін Турський – подвижник аскези” (1928 р.) (Федотов, 1998).

Свої думки автор висвітлював виключно через призму діяльності основоположника галльського чернецтва. У власній розвідці Г. Федотов позиціонував святого Мартіна як зразок для наслідування у справі виховання.

Змістовні напрацювання в цьому напрямі були зроблені священнослужителем Руської православної церкви за кордоном, ієромонахом, американцем за походженням Серафимом Роузом (1934-1982 рр.) (в миру Юджин Деніс Роуз), який у подальшому доповнив напрацювання Г. Федотова.

У праці “Православне чернецтво в Галлії V-VI століть” (1988 р.) автор не обмежився аналізом виховних ідей святого Мартіна. Він також звертався до педагогічних напрацювань Іоана Касіяна, Фавства Лірінського, Євхерія Ліонського, святих Романа та Лупікіна (Роуз, 1998).

Предметом дослідження вітчизняних закордонних представників гуманітарної думки залишилися педагогічні ідеї подвижників чернечої традиції Єгипту, Палестини, Сирії. Цей аспект проблеми висвітлений у розвідці Г. Флоровського “Східні Отці IV століття” (1931 р.) та творчій спадщині І. Концевича (1893-1965 рр.) (Флоровский, 1931).

Лібералізація суспільного життя другої половини ХХ століття внесла позитивні корективи у вивчення ідей монастирського виховання IV-VI ст. Проте в розвідках цього часу тема чернечої педагогіки досліджувалася не як окреме явище, а в контексті розвитку загальноісторичної педагогічної думки. Відповідні напрацювання були відображені в науковій спадщині М. Гриценка, М. Константинова, М. Шабаєвої, Г. Шиманського (Шабаева, 1981; Федорчук, 2007; Гриценко, 1973).

Новий поштовх до дослідження творчої спадщини ранньохристиянських подвижників чернецтва був спричинений політикою “гласності”, що розпочалася у другій половині 80-х років ХХ століття. У цей час на “науковій арені” з’явилися дослідники нової генерації. Серед їх числа ми можемо виокремити прот. А. Меня (1935-1990 рр.), С. Аверінцева (1937-2004 рр.) та В. Уколова (нар. 1944 р.).

Прикметною особливістю вказаного етапу дослідження було те, що представники вітчизняної гуманітарної думки значну увагу зосереджували на питанні європейської моделі чернечого виховання.

Одним із фундаментальних досліджень того часу була праця В. Уколової “Антична спадщина і культура раннього Середньовіччя (кінець V – початок VII ст.)” (1989 р.), у якій дослідниця дала власну оцінку освітньо-виховному надбанню фундаторів чернечої традиції Заходу.

І хоча тема монастирського виховання не була окремим предметом її вивчення, проте автором високо відзначена роль саме перших європейських чернечих обителів у популяризації християнського віровчення і відродженні та збереженні античних традицій. У контексті цієї проблеми дослідницею висвітлено головні підходи до розуміння питання монастирського виховання в V-VI століттях. Зародження нового суспільно-релігійного інституту – чернецтва мало визначальне значення для формування всієї середньовічної цивілізації (Уколова, 1989, с. 169).

На основі аналізу творчої спадщини подвижників європейського чернецтва дослідницею було окреслено два основних типи монастирського виховання: аскетично-християнський та інтелектуально-християнський.

Першу варіацію, на її думку, складав педагогічний спадок Бенедикта та Григорія I. Проте, узагальнюючи категорії виховання “батька європейського чернецтва” та римського понтифіка, В. Уколова виокремлювала і їхні відмінні особливості. Тож спочатку зупинимося на оцінці виховної спадщини Бенедикта Нурсійського.

Засновник монастиря Монте-Касіно був святим “нового типу”, за якого чернецтво стало не лише значною соціальною силою у середньовічному суспільстві, а й взірцем для духовно-морального наслідування. Сам же Бенедикт у ранньосередньовічній культурі позиціонував себе не як управляючого монастирем, а насамперед як педагога-наставника в широкому розумінні цього слова (Уколова, 1989, с. 171-172).

На основі аналізу першоджерел В. Уколовою виокремлено кілька напрямів виховання. Першочерговим завданням послухників була молитва та фізична праця, логічно допустити, що провідним для бенедиктинців стало духовно-моральне та трудове виховання. Що стосується першого, то з цим все доволі зрозуміло. Основне завдання – виховання смирення та відносної помірності через канонічні Писання (Уколова, 1989, с. 170).

Послідовником та продовжувачем виховних традицій Бенедикта Нурсійського був Григорій I Великий. Подібно своєму попереднику римський понтифік також не визнавав концепцію співіснування двох історичних культур: античної та християнської. І в цьому плані, на думку радянської дослідниці, “раб рабів божих”, як називав себе Григорій Двоєслов, був ще категоричніший за святого Бенедикта. Григорій Великий піддавав гострій критиці античну спадщину та наукові знання язичницького світу у світлі того, що вони не мали жодного практичного застосування (Уколова, 1989, с. 183).

Григорій I Великий представлений у творчому спадку В. Уколової як педагог-новатор. І хоча багато в чому він дотримувався старих поглядів на справу виховання послухників, проте окремі аспекти його педагогічної методики заслуговують на особливу увагу. Зокрема, практика виховання через психо-емоційну дію. При цьому найдієвішими засобами в такому випадку були музика та християнське “диво”.

Альтернативу аскетично-християнській моделі виховання В. Уколова вбачала в освітньо-виховній діяльності Флавія Кассіодора, який вважався зачинателем інтелектуальної традиції виховання в ранньосередньовічну добу. На думку дослідниці, Сенатор, на відміну від Бенедикта Нурсійського та Григорія I Великого, не лише не засуджував античні знання, а й намагався їх цілком поставити на службу Богу. Із цього приводу В. Уколова зазначала, що “завжди тверезо оцінюючи речі і звиклий співставляти дії з реальними обставинами, Кассіодор, як показала вся його подальша діяльність, задався ціллю реалізувати на практиці нові підходи до системи освіти, збереження та передачі культурних цінностей, що відповідали зміцненню позицій церкви й християнства в європейському світі” (Уколова, 1989, с. 111).

Результатом такої діяльності, за словами С. Аверінцева, стало заснування “Віварію” – “гуртожитку монастирського типу, але не з чернечою програмою занять”. Школа-монастир, створена колишнім римським префектом, яка діяла впродовж другої половини VI століття, була освітнім центром варварської Європи, де забезпечувалося повноцінне виховання ченців-послушників із пріоритетом інтелектуальної роботи. Наставник обителі, який сам здобув ґрунтовну освіту, уважав, що світським знанням необхідна термінова реабілітація, оскільки вони, без сумніву, мають божественне походження. І у своїх намаганнях Кассіодор прагнув не лише надати світському знанню легальний статус, але й активно його використовувати як шлях досягнення Святого Письма (Уколова, 1989, с. 113).

У своїх міркуваннях над особливостями монастирської системи виховання, запропонованої Флавієм, В. Уколова вдавалася до прийому порівняння двох основних освітніх моделей європейської ранньосередньовічної доби: аскетично-християнської Бенедикта та інтелектуальної Кассіодора. Відзначаючи значний вплив духовної спадщини “батька західного чернецтва” на традиції монастирського життя всієї Європи, дослідниця вказувала на те, що колишнім римським претором хоча і був деякою мірою запозичений досвід Бенедикта, проте фундаментальні ідеї в підходах до виховання були зовсім інші. Насамперед, наголошувала В. Уколова, це різне поняття пріоритету праці. Так, якщо для бенедиктинського монастиря основою було трудове виховання, то для кассіодорівського “Віварію” характерною була також “праця, але праця не скільки фізична, скільки духовна” (Уколова, 1989, с. 117).

Інша відмінна риса – це значення суворості аскези. Про її значну роль у виховній практиці Бенедикта не варто й нагадувати. Проте, на переконання “російської римлянки”, дух відлюдництва для обителі Кассіодора був чужий. Хоча водночас вона наголошувала на тому, що заперечувати сам факт існування аскези в обителі Кассіодора не варто (Уколова, 1992, с. 109).

Третя відмінність – роль навколишнього середовища та його вплив на психо-емоційний розвиток особистості послухника. Для Бенедикта було не так важливо, як для Кассіодора, виховувати своїх ченців у гармонії із навколишнім світом. Природа для бенедиктинців перш за все асоціювалася з матеріальним благом. Це насамперед земля, яку потрібно обробити та виростити на ній хліб. Для Флавія Сенатора вона виконувала функцію “естета”, який повинен забезпечити повний духовний, емоційний та фізичний комфорт ченців-послушників та налаштувати їх на плідну творчу роботу (Уколова, 1989, с. 117-118).

У своєму науковому доробку В. Уколова сформулировала образ Кассіодора в іпостасі педагога-практика, який не просто прагнув виховати християнські чесноти та навчити латинському знанню, а й піклувався “про справжню науку життя – допомагати людині в різноманітних проявах” (Уколова, 1989, с. 118). Він розумів, що перш за все кожному потрібен дах над головою, регулярне харчування і лише потім знання та християнські напучування. Такий підхід до справи виховання якісно вирізняв Кассіодора від інших християнських пасторів.

В. Уколова досить високо оцінювала освітньо-виховні здобутки Кассіодора. Головним серед них вона вважала те, що йому першому в умовах варварського світу вдалося поєднати та реалізувати на практиці у своєму “Віварії” концепцію світського виховання, яка була заснована на християнській моралі та античних знаннях.

Ідеї монастирського виховання знайшли своє відображення в розвідці Л. Блікштейна “Матеріали до вивчення педагогічної спадщини видатних мислителів раннього і розвиненого Середньовіччя” (1989 р.) (Блікштейн, 1989). Радянський педагог, наслідуючи принципи науково-дослідної діяльності В. Уколової, застосував персоналізований підхід до аналізу освітньо-виховної спадщини християнських подвижників V-VI ст.

Не залишилися осторонь питання монастирського виховання ранньохристиянської доби й представники духовенства. Одним із найбільш авторитетних дослідників серед них був протоієрей Російської православної церкви, богослов О. Мень (1935-1990 рр.).

У праці "Історія релігії. Шляхи християнства" (надрукована в 1997 р.) автор обґрунтовував "східне начало" європейської монастирської організації та наголошував на винятковому впливі Афанасія Олександрійського, блаженного Ієроніма, Амвросія Медіоланського та блаженного Августина у становленні чернечої виховної традиції Заходу. Однак, на його думку, європейське монастирське виховання мало низку істотних особливостей, серед яких насамперед виділялося його практичне спрямування без крайнощів аскетизму.

О. Мень високо оцінював просвітницьку роль ранньохристиянських монастирів. У цьому контексті особливий інтерес для нього представляли чернечі обителі Ірландії, які стали "основними" книжковими центрами раннього Середньовіччя на Заході (Мень, 1997).

Автором було досліджено, узагальнено та систематизовано передовий досвід монастирського виховання IV-VI століть отців християнської церкви (Антонія Великого, Пахомія Великого, Єфрема Сиріна, Іоана Касіяна, Мартіна Турського, Бенедикта Нурсійського та Григорія Великого). Концепція виховання, що була запропонована наставниками перших монастирів, на думку О. Мєня, була насамперед орієнтована на формування духовно-моральних начал особистості.

Висновки. Таким чином, із ствердженням більшовицької ідеології, що повністю заперечувала релігійне світосприйняття, гостро постало питання подальших досліджень освітньо-виховної спадщини фундаторів чернечої традиції. Проте, незважаючи на свої християнські витоки, тема монастирської педагогіки IV-VI століть знайшла свою нішу й у вітчизняній гуманітарній думці радянської доби. Упродовж зазначеного періоду досвід чернечого виховання аналізувався з діаметральних позицій. Це дало нам змогу виокремити два етапи у підході до дослідження проблеми: формаційно-атеїстичний (20-ті рр. ХХ ст. – сер. ХХ ст.) та науково-поступальний (сер. ХХ ст. – 1991 р.). Представники першого (Е. Мединський, А. Пінкевич, О. Фортунатов) розглядали зазначену проблему в нерозривному зв'язку із розвитком продуктивних сил суспільства. Дослідники другого етапу (Г. Шиманський, прот. А. Мень, С. Аверінцев, В. Уколова) аналізували досвід ранньохристиянського чернецтва, дотримуючись наукового підходу.

Якісною альтернативою радянським дослідженням були напрацювання представників "емігрантської школи" (Л. Карсавіна, М. Поснова, І. Концевича, Г. Флоровського, Г. Федотова та ін.) та західноукраїнських церковників (митр. А. Шептицький, от. М.Вергун та ін.).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бликштейн Л. С. Материалы к изучению педагогического наследия выдающихся мыслителей раннего и развитого средневековья. *Западноевропейская средневековая школа и мысль*. Москва : Мысль, 1989. С. 25–57.
- Василій Великий, святий. Моральні основи / перекл. митр. Андрей Шептицький. Апостолес, 1954. 192 с.
- Вергун М. Овомодні пророки або "біблійні дослідники". Львів : Вид-во святого Андрея, 1934. 104 с.
- История педагогики / под ред. М. Ф. Шабаевой. Москва : Просвещение, 1981. 307 с.
- Історія педагогіки / ред. М. С. Гриценка. Київ : Вища шк., 1973. 447 с.
- Історія педагогіки : лекції та хрестоматія / автор-упоряд. В. В. Федорчук. Кам'янець-Подільський : Зволейко, 2007. 320 с.
- Карсавин Л. П. Святыя Отцы и Учителя Церкви (раскрытие Православия в их творениях). Москва : Изд-во Моск. гос. ун-та, 1994. 176 с.
- Мединский Е. Н. История педагогики в связи с экономическим развитием общества : в 2 т. Москва : Работник просвещения, 1925. Т. 1: От первобытной родовой общины до эпохи промышленного капитализма. 312 с.
- Мень А. В. История религии : в 2 т. Москва : ФОРУМ-ИНФРА-М, 1997. Т. 2: Пути христианства. 224 с.
- Пинкевич А. П. Краткий очерк истории педагогики. Харьков : Пролетарий, 1927. 300 с.
- Поснов М. Э. История Христианской Церкви (до раздела Церквей – 1054 г.) Киев : Путь к истине, 1991. 614 с.
- Роуз Серафим, иеромонах. Православное монашество в Галлии V-VI веков. Платина, 1988. 29 с.
- Уколова В. И. Античное наследие и культура раннего средневековья (конец V – начало VII века). Москва : Наука, 1989. 320 с.
- Уколова В. И. "Последние римляне" и парадигмы средневековой культуры. *Вестник древней истории*. 1992. № 1. С. 104–118.

Федотов Г. П. Святой Мартин Турский – подвижник аскезы : в 12 т. Москва, 1998. Т 2. С. 87–108.
Флоровский Г., прот. Восточные Отцы IV века. Париж : Парижский православный богословский ин-т, 1931. 231 с.
Фортунатов А. А. Возникновение средневековой школы. *Западноевропейская средневековая школа и педагогическая мысль*. Москва : Наука, 1990. С. 45–74.

REFERENCES:

- Blikhshtein, L. S. (1989). Materialy k izucheniyu pedagogicheskogo naslediya vydayushchikhsya myslitelei rannego i razvitoogo srednevekov'ya [Materials for the study of the pedagogical heritage of outstanding thinkers of the early and developed Middle Ages]. In A. A. Fortunatov (Ed.), *Zapadnoevropeiskaya srednevekovaya shkola i mysl' [Western European medieval school and thought]* (pp. 25-57). Moskva: Mysl' [in Russian].
- Fedorchuk, V. V. (Comp.). (2007). *Istoriia pedahohiky : lektsii ta khrestomatii [History of pedagogy: lectures and textbooks]*. Kam'ianets-Podilskiy: Zvoleiko [in Ukrainian].
- Fedotov, G. P. (1998). *Svyatoi Martin Turskii – podvzhnik askezy [St. Martin Turks - ascetic ascetic]* (Vol. 2, pp. 87-108). Moskva [in Russian].
- Florovskii, G. (1931). *Vostochnye Ottsy IV veka [Oriental Fathers of the IV Century]*. Parizh: Parizhskii pravoslavnyi bogoslovskii in-t [in Russian].
- Fortunatov, A. A. (1990). *Vozniknovenie srednevekovoi shkoly [The emergence of a medieval school]*. In A. A. Fortunatov (Ed.), *Zapadnoevropeiskaya srednevekovaya shkola i pedagogicheskaya mysl' [Western European Medieval School and Pedagogical Thought]* (pp. 45-74). Moskva: Nauka [in Russian].
- Hrytsenko, M. S. (Ed.). (1973). *Istoriia pedahohiky [History of pedagogy]*. Kyiv: Vyshcha shk. [in Ukrainian].
- Karsavin, L. P. (1994). *Svyatye Ottsy i Uchitelya Tserkvi (raskrytie Pravoslaviya v ikh tvorennyakh) [Holy Fathers and Teacher of the Church (the disclosure of Orthodoxy in their creations)]*. Moskva: Izd-vo Mosk. gos. un-ta [in Russian].
- Medinskii, E. N. (1925). *Istoriya pedagogiki v svyazi s ekonomicheskim razvitiem obshchestva [History of pedagogy in connection with the economic development of society]* (T. 1: *Ot pervobytnoi rodovoi obshchiny do epokhi promyshlennogo kapitalizma [From the primitive tribal community to the era of industrial capitalism]*). Moskva: Rabotnik prosveshcheniya [in Russian].
- Men', A. V. (1997). *Istoriya religii [The history of religion]* (Vol. 2. *Puti khristianstva [The paths of Christianity]*). Moskva: FORUM-INFRA-M [in Russian].
- Pinkevich, A. P. (1927). *Kratkii ocherk istorii pedagogiki [A brief outline of the history of pedagogy]*. Khar'kov: Proletarii [in Russian].
- Posnov, M. E. (1991). *Istoriya Khristianskoi Tserkvi (do razdela Tserkvei – 1054 g.) [The history of the Christian Church (to the chapter of the Churches - 1054)]*. Kiev: Put' k istine [in Russian].
- Rouz, S. ieromonakh. (1988). *Pravoslavnoe monashestvo v Gallii V-VI vekov [Orthodox monasticism in Gaul of the V-VII centuries]*. Platina [in Russian].
- Shabaevoi, M. F. (Ed.). (1981). *Istoriya pedagogiki [History of pedagogy]*. Moskva: Prosveshchenie [in Russian].
- Sheptytskyi, A. (trans.). (1954). *Vasyl' Velykyi, sviatyi. Moralni osnovy [Vasil the Great, saint. Moral foundations]*. Apostolies [in Ukrainian].
- Ukolova, V. I. (1989). *Antichnoe nasledie i kul'tura rannego srednevekov'ya (konets V – nachalo VII veka) [Ancient heritage and culture of the early Middle Ages (end of V - beginning of the VII century)]*. Moskva: Nauka [in Russian].
- Ukolova, V. I. (1992). "Poslednie rimlyane" i paradigmy srednevekovoi kul'tury ["The Last Romans" and the paradigm of medieval culture]. *Vestnik drevnei istorii [The Bulletin of Ancient History]*, 1, 104-118 [in Russian].
- Verhun, M. (1934). *Ovomodni proroky abo "bibliini doslidnyky" [Ovomodnye prophets or "biblical scholars"]*. Lviv: Vyd-vo sviatoho Andreia [in Ukrainian].

VITALII MIROSHNYCHENKO, OLENA KOLESNYK

THE REVALUATION OF VIEWS ON THE MONASTIC UPBRINGING SYSTEM IN THE IV-VI CENTURIES IN THE SOVIET HISTORIOGRAPHY (20s OF THE XX CENTURY - 1991)

The article reveals a revaluation of the views on the system of monastic upbringing of the IV-VI centuries in Soviet historiography (20s of the XX century - 1991). It was noted that at that time the problem of Christian education was not very topical, but we cannot deny the absence of research in this direction completely. In the course of the work, two sub-stages in the approach to the study of the pedagogical heritage of the first monasteries founders were singled out: the formational-atheistic (20-50s of the XX century) (Y. Medynsky, A. Pinkevich, O. Fortunatov) and the scientific-progressive (in the middle of the XX century - 1991) (A. Men, S. Averintsev, V. Ukolova). In the context of the study it was found that during the Soviet phase in the national humanitarian thought there were two other aspects of the study: the "emigrant school" from the number of pre-revolutionary scholars who were forced to leave the state after the Bolsheviks came to power (L. Karsavin, M. Posnov, I. Kontsevich, G. Fedotov, G. Florovsky), and the West Ukrainian Religious-Pedagogical School (M. Vergun, Metropolitan A. Sheptytskyi).

Key words: monastic upbringing, Soviet historiography, educational paradigm, monasticism, monastic tradition.

Одержано 11.02.2019р.